

СУЧАСНІ СУСПІЛЬНО–ПОЛІТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО–УКРАЇНСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

MODERN SOCIAL & POLITICAL TRENDS FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF RUSSIAN–UKRAINIAN HYBRID WARFARE

Ніколаєнко Н. О.,

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології,
Миколаївський національний університет
ім. В. О. Сухомлинського (Миколаїв, Україна),
e-mail: nikvlad96@ukr.net,
ORCID.org/ 0000-0002-2558-4749

Василевич Ю. В.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
політології, Миколаївський національний
університет ім. В. О. Сухомлинського (Миколаїв,
Україна), e-mail: vasilevich.80@gmail.com

Nikolaienko N. O.,

Doctor of Political Sciences, Full Professor, Head of
Political Science Department at V. O. Sukhomlynskyi
National University of Mykolaiv (Mykolaiv, Ukraine),
e-mail: nikvlad96@ukr.net

Vasylevych Yu. V.,

Ph. D. (History), Associate Professor at Political Science
Department at V. O. Sukhomlynskyi National University
of Mykolaiv (Mykolaiv, Ukraine), e-mail:
vasilevich.80@gmail.com

Проаналізувавши основні тенденції розвитку України за 2014–2019 рр., виокремлено ключові проблеми реформатування Української держави на сучасному етапі. Акцент зроблено на необхідності кардинальних змін системи в цілому, а не окремих її елементів, що й обумовлює кардинальні політичні, економічні реформи. Виокремлено причини та умови появи феномену В. Зеленського, з огляду на створення пострадянською елітою такого суспільства, що сьогодні не влаштовує переважну більшість населення. Авторські висновки та пропозиції ґрунтуються на узагальненому огляді експертних оцінок поточної ситуації в Україні та розгляді аналітичних документів.

Ключові слова: влада, політичні технології, реформи, політичний процес, феномен Зеленського, реформатування системи, гібридна війна.

After analyzing the main tendencies of Ukraine's development in 2014–2019, the key problems of reformatting the Ukrainian state at the present stage are outlined. The emphasis is on the need for radical system changes as a whole, rather than its separate elements, which causes fundamental political, economic reforms. The reasons and conditions for the appearance of the Zelensky phenomenon are singled out in view of the creation by post-Soviet elite of such a society, which today does not suit the overwhelming majority of the population. The author's conclusions and suggestions are based on a general review of expert assessments of the current situation in Ukraine and analysis of analytical documents.

Keywords: power, political technologies, reforms, political process, Zelensky phenomenon, reformatting system, hybrid warfare.

Постановка проблеми. Суспільно–політичні трансформації в Україні протягом 2014–2019 рр. є однією із актуальних проблем, що викликає постійний інтерес у політологів і соціологів, політичних оглядачів та аналітиків, так і публічних політиків. Особливою рисою політичного реформатування в нашій країні є його нерозривний зв'язок із процесом боротьби між представників політичного політикуму за владу.

Результати розвитку України в окреслений період вказують на безперечні досягнення у трансформаційних процесах і у зовнішній політиці. Однак, невід'ємною складовою цих процесів є втрати та прорахунки, обумовлені умовами, під дією яких країна та суспільство перебували останнім часом.

Сьогодні для нашої держави залишається надактуальною проблема україно–російських відносин, зокрема, безперервні воєнні дії на Сході країни, поєднані з іншими формами «гібридної» агресії, спрямованої на дестабілізацію внутрішньої ситуації в Україні, втрату державним керівництвом суспільної легітимності й хаотизацію політичних процесів [11].

Аналіз досліджень і публікацій. Специфіка проблематики статті полягає в тому, що в основу її написання лягли, у переважній своїй більшості, аналітичні огляди вітчизняних та зарубіжних політичних експертів, серед яких: В. Портников, М. Басараб, Є. Головаха. До дослідження також залучено оцінки суспільно–політичної ситуації в Україні в зарубіжній пресі, зокрема у виданнях «Zeit», «Político», «The Washington Post», «Bloomberg» тощо.

Для ширшого уявлення про основні підсумки 2014–2019 рр. для України, результати державної політики цінним джерело стали опубліковані аналітичні документи та експертні висновки [2; 3; 5; 11; 12].

Тема російсько–українського протистояння, гібридних загроз Україні є актуальною і дискусійною, продовжує привертати увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, аналітиків, небайдужих до проблеми неоголошеної війни РФ проти України. Так, М. Айшервуд, В. Власюк, В. Ліпкан, Н. Ніколаєнко, Л. Савін, Є. Магда, Г. Хоружий та інші дослідники визначили проблеми гібридної війни предметом своїх науково–теоретичних розвідок.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі узагальнення тенденцій суспільно–політичного розвитку України протягом 2014–2019 рр. окреслити позицію щодо передумов системного реформатування держави в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні про політику говорить чи не кожен українець, а президентська виборча кампанія 2019 р. актуалізувала обговорення сучасних проблем. Стає зрозумілим, що президентська кампанія – це серйозне випробовування для держави, в цілому, і для кожного громадянина особисто. Революція Гідності, втеча колишнього президента, зміна влади, позачергові парламентські і президентські вибори – всі ці фактори призвели до зростання суспільної, громадянської і, звичайно ж, політичної активності громадян.

Особливо актуальним для нашої держави є, на жаль, агресивна політика з боку східного сусіда, що виявляється у воєнному, політичному, економічному, соціальному, гуманітарному, інформаційному вимірах. Нинішня російсько–українська війна названа гібридною, підтвердженням чого є те,

що протистояння російській агресії та впливу в різних сферах відбувається не тільки на лінії фронту, а й на всій території України. Елементами гібридної війни давно є пропаганда, в основі якої лежить відкрита брехня, маніпуляції та підміна понять, заперечення самого факту війни та участі РФ у ній; звинувачення України у власних злочинах, викривлення фактів української історії; торговельно-економічний тиск та енергетична блокада; терор і залякування громадян України; кібератаки та спроби дестабілізувати критичну інфраструктуру. Можна погодитися з фактом, що в Україні вжито ряд заходів, спрямованих на протидію агресії російської пропаганди, зокрема, накладено заборони на окремі російські соціальні мережі, певним чином посилено кібербезпеку (за міжнародного сприяння). Однак, РФ продовжує проводити спеціальні інформаційні операції по всій території України, використовуючи найрізноманітніші канали, зокрема незаборонені медіа-ресурси та соціальні мережі, тим самим підриваючи процеси реформування країни [9].

Події, що сьогодні відбуваються на Сході, окупація Криму – це результат неефективної державної політики, зростаючої корупції, і як наслідок відсутність достатніх матеріальних засобів для того, щоб населення провадило нормальне життя. Регіональним елітам Східної України була дана на відкуп ціла територія, промислові райони та комплекси. Місцева влада дбала лише про одне – як отримати субвенцію від держави і на тлі цього паразитувати на рівні національної економіки, шантажуючи центральну владу акціями «непокори».

Процес переформатування Української держави супроводжується негативними тенденціями для простих українців – зростання цін, нестабільна ситуація на валютному ринку, підвищення тарифів на комунальні послуги. Від зтяжкої системної кризи, в якій знаходиться суспільство, від низького життєвого рівня, від невпевненості у своєму майбутньому значну частину людей охоплює апатія. Вони втрачають віру в те, що можуть особисто яось вплинути на хід подій у державі. Цих факторів побоюються провладні партії, які намагаються за всяку ціну зберегти рейтинги, а в результаті відмовляються проводити реальні перетворення.

Під час Революції Гідності опозиційні сили сходилися на тому, що потрібно кардинально змінювати систему, а не її елементи. Зміна системи явище складне, що вимагає комплексних змін і політичної волі, а з цим в українського політикуму завжди була проблема. Всі політичні сили, представлені в парламентській більшості позиціонують себе прихильниками реформ, всі їхні програми пройшли громадську апробацію. Однак, як виявилося – програми ці мають скоріше декларативне і часто пропагандистське спрямування. Втілювати їх у життя виявилося надзвичайно складно, що й загрожує пониженням рейтингів.

У квітні 2015 р. Верховна Рада України прийняла т. зв. «декомунізаційний пакет» – закони, у яких

засуджуються нацистський та комуністичний режими, встановлюється дозвіл на відкриття архівів радянських спецслужб, борцями за незалежність України визнають Українську повстанську армію та діячів інших підпільних організацій [14]. Закони передбачали перейменування вулиць і міст, пов'язаних з іменами діячів компартії, знесення пам'ятників на їх честь, а також заборону виробництва та розповсюдження комуністичної символіки. Переконані, що подібні акти потрібно було приймати відразу після Акту проголошення незалежності України. Якщо дійсно всі ті роки нашої незалежності були б роками послідовної декомунізації суспільства, тоді, сьогодні ми не жили б в умовах війни, не виникла загроза для цілісності української політичної нації. Зокрема, країни Балтії та Центрально-Східної Європи, які сьогодні успішно розвиваються, починали не з економіки, а насамперед із процесів декомунізації.

Потрібно відзначити, що в основі сучасного суспільно-політичного та економічного устрою України лежить приватна власність, але не європейського, цивілізованого плану, де існує високий відсоток заробітної плати у структурі собівартості продукції, де різниця між заробітною платою керівників і найманих працівників законодавчо закріпленим чином не перевищує цифру 1:10. В Україні ці пропорції в рази відрізняються, панує кланово-олігархічний капітал і вітчизняні олігархи, особливо з південно-східних регіонів, які приватизували за безцінь підприємства найприбутковіших і важливих секторів економіки, увійшли в число найбагатших в Європі. Цей кланово-олігархічний капітал зрісся з місцевою та столичною владою, криміналітетом, тим самим поставив суспільство за межу виживання. Таким чином, через об'єктивні та суб'єктивні причини Україною втрачені шанси ввійти в групу розвинених країн, а все більше ресурсів сконцентрувалися в руках відносно не чисельної групи населення.

У реформах, які проголошуються, немає внутрішньої мотивації, їх проводять під зовнішнім тиском в очікуванні грошових траншів. Представники бізнес-середовища не сподіваються, що реформи поліпшать інвестиційний клімат. Навпаки, простежується контроль бізнесу, збільшуються корупційні ставки. Пріоритетними напрямками реформування економіки повинні стати: боротьба з корупцією, захист прав кредиторів, прозорість судових рішень та підвищення ефективності виконавчої системи, захист прав власності, детінізація економіки, поліпшення інфраструктури. Держава сьогодні не демонструє намірів зробити рівними умови для життя різних соціальних верств суспільства. Середній та малий бізнес отримує пільги тільки на папері (за фактом пільг немає), а великий бізнес як був у тіні, так і залишається, працюючи по «індивідуальними схемами».

Що стосується таких непопулярних заходів як підняття цін, тарифів, все це сьогодні призводить до істотного падіння рейтингів політичних

сил та політичних акторів, які так чи інакше представлені у владі, тому, і результати першого туру президентських перегонів 2019 р. стали неочікуваними для влади.

Українське населення в цілому за останні п'ять років збідніло настільки, що масовий протест трансформувався в масову міграцію, котра, зменшуючи рівень напруги в суспільстві, є цілковитою трагедією для країни. Вона призводить до абсолютної деградації української економіки.

Сучасний світ увійшов в епоху гібридного світоустрою та нової реальності. І на фоні цих змін з'являється абсолютний український феномен Зеленського. До причин рівня легітимності В. Зеленського відносимо:

1) запити суспільства на лідера, не пов'язаного з політикою, і який виступив проти політичного істеблішменту;

2) недовіра суспільства до політичної еліти, представники якої продовжують збагачуватися на тлі падіння життєвих можливостей пересічних громадян;

3) вплив на настрої населення сатиричного серіалу «Слуга народу», в якому демонструється гіпотетична модель управління державою, часто близької уявленням більшості українців [13]. Для багатьох українців з телеекранів постав образ ідеального президента – близького до людей, веселого, дотепного, кмітливого, харизматичного [1].

До речі, бренд «Слуга народу – Президент Голобородько» розцінюється сьогодні як політична технологія, популістська стратегія, спрямована на приведення до влади популістів. І в світі така практика не новизна.

4) телевізійний бренд В. Зеленського, який представляє пародії на перших осіб української політики, висміюючи їх у «Вечірньому кварталі».

5) В. Зеленський – затребуваний сучасним суспільством тип лідера, особливо серед молоді.

Переконані, що народження даного феномена закономірне, і ним міг стати будь-хто інший, однак вибір упав саме на В. Зеленського, котрий об'єднав Україну в протесті проти нинішніх політиків. Він є викликом неспроможному політичному класу жити і працювати в новій реальності: реформувати сектори економіки, боротися з корупцією, проводити ефективну гуманітарну політику. За оцінками зарубіжних видань, «навіть незважаючи на заслуги президента Порошенко щодо стабілізації економіки, яка перебувала на межі прірви, а також у проведенні таких необхідних реформ, надії учасників Майдану в 2014 р. не були реалізовані в повному обсязі. Темпи змін були занадто повільним, а корупція залишається величезною проблемою» [6].

За іншими оцінками феномен Зеленського – це результат роботи проросійських пропагандистських телеканалів на території України, які «не зміг побороти» попередній очільник держави. Саме проросійські медіа представляли викривлену реальність про події в Україні, працювали на підірив єдності українського суспільства, що й

породило хаос у свідомості українців. До всього варто додати корупційні скандали. Результат – попит на анти політика [4].

Україна так і не забезпечила надійну і конкурентоспроможну інформаційну альтернативу для російськомовного населення і тих, хто користується контрольованими Росією засобами масової інформації. Професійні здібності більшості українських чиновників та очільників обласних адміністрацій за останні п'ять років також викликають сумніви у більшості експертів та аналітиків.

Відмітимо, що у порівнянні з 90-ми роками минулого століття, сьогодні суспільно-політична ситуація в Україні складніша. Одна з причин – це поява політичних і економічних структур з олігархічним впливом, за участю яких українське суспільство сьогодні роздроблене [9]. Відстаючі темпи відродження економіки не дають можливості підняти життєвий рівень більшості частини українського суспільства, яке сьогодні глибоко розчароване в діях влади та політикуму.

В умовах зростаючих гібридних загроз для України особливо небезпечно є недооцінка українським політикумом та суспільством втрати психологічної та культурної стабільності цілісності української політичної нації. На наш суб'єктивний погляд, 2018 рік продемонстрував низьку якість демократії та посилення антиліберальних тенденцій, відсутність ефективної комунікації політиків із суспільством, що й поглибило падіння довіри до ключових державних інститутів та політичних сил.

Наразі складно говорити, яким буде президентство В. Зеленського, у тому числі й у питаннях відносин із РФ. Час покаже чи вистачить новообраному гаранту політичної волі і досвіду вести високотехнологічну політичну гру, чи зруйнується стара модель політичної комунікації, яку політичну тактику у російсько-українських відносинах буде обрано, чи буде збережено проєвропейський поступ України. Підтримуючи думку журналіста і політичного оглядача Портникова В., головне, щоб Україна не перетворилася на територію, що так і не встигла стати справжньою державою [7].

Висновки і пропозиції. Отже, політичні перетворення на сучасному етапі розвитку України безперечно повинні бути орієнтовані на стійкий ріст і інтереси більшості, а не на задоволення потреб та інтересів деяких. Україна має всі шанси стати демократичною, соціальною і правовою державою, спроможною реалізувати програму прискорення економічних і соціальних змін, забезпечити зростання добробуту населення, підвищення престижу та міжнародного авторитету.

Крім перемоги у російсько-українській війні, варто зробити переконливі кроки в наступних напрямках:

– реформатування судової системи в цілому та Конституційний Суд, зокрема, чітко визначивши механізм обрання суддів;

– створення демократичної партійної системи, законодавчо унеможлививши вплив на неї олігархічних груп;

– проведення системних реформ у сфері економіки і адміністративно-територіального укладу, створення нових робочих місць, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу;

– реальна протидія корупційним викликам;
– виважена інформаційна, гуманітарна політика, яка мала б на меті, в першу чергу, формувати інтелектуальний потенціал Української держави.

Список використаних джерел

1. Басараб, М. 'Варіанти для Зеленського, плани Порошенко, Росія і Коломойський – що буде з Україною після виборів'. [online] Доступно: <https://narodna-pravda.ua/2019/04/24/politolog-pro-zelenskogo-poroshenka-i-vybory/> (дата звернення: 14.05.2019).
2. 'Внутрішня політика України: підсумки 2018 року та прогноз на 2019 рік', *Міжнародний центр перспективних досліджень*. [online] Доступно: <http://icps.com.ua/vnutrishnya-polityka-ukrayiny-pidsumky-2018-roku-ta-prohnoz-na-2019-rik/> (дата звернення: 04.05.2019).
3. 'Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і східного партнерства': Аналітичний документ, Київ, 2018. [online] Доступно: http://prisma.org/wp-content/uploads/2018/02/blok_XXI-end_3001.pdf (дата звернення: 14.05.2019).
4. 'Зеленському краще залишити в минулому неприйняття всього українського'. [online] Доступно: <https://www.pressreader.com> (дата звернення: 24.05.2019).
5. 'Підсумки 2018 року: оцінки експертів': опитування. [online] Доступно: <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2018-roku-otsinki-ekspertiv> (дата звернення: 14.05.2019).
6. 'Популізм Зеленського може дорого обійтись Україні – Financial Times'. [online] Доступно: https://zn.ua/POLITICS/populizm-zelenskogo-mozhet-dorogo-oboityis-ukraine-financial-times-315048_.html (дата звернення: 24.05.2019).
7. Портников, В. 'Відсутність єдності – це політичний діагноз'. [online] Доступно: <https://espresso.tv/article/2019/04/02/vitaliy-portnykov-vidсутnist-yednosti-ce-politychnyy-diaгноz> (дата звернення: 24.05.2019).
8. Портников, В. 'Через 5–6 місяців Україна знатиме ім'я реального глави держави'. [online] Доступно: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/2019-04-06/cherез-5-6-mesyatsev-ukrainabudet-znat-imya-realnogo-glavyi-gosudarstva---vitaliy-portnikov/24985> (дата звернення: 24.05.2019).
9. 'Світова гібридна війна: український фронт', 2017, Київ: *НІСД*, 496 с. [online] Доступно: <http://resource.history.org.ua/item/0013707> (дата звернення: 22.05.2019).
10. Соколовський, Б. 'П'ять кроків, які можуть забезпечити успіх України'. [online] Доступно: https://lb.ua/blog/bogdan_sokolovskiy/325251_pyat_krokov_yaki_mozhut_zabezpechiti.html (дата звернення: 14.05.2019).
11. 'Україна 2017–2018: Нові реалії, старі проблеми (аналітичні оцінки) = Ukraine 2017–2018: New realities, old problems (assessments)'. [online] Доступно: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Pidsumky_ukr_eng.pdf (дата звернення: 14.05.2019).
12. 'Україна і Росія: прогнози на 2018 рік', *Радіо свобода*. [online] Доступно: <https://www.radiosvoboda.org/a/28949958.html> (дата звернення: 20.05.2019).
13. «Феномен Зеленського»: смеється той, у кого високий рейтинг'. [online] Доступно: <https://kp.ua/politics/627167-fenomen-zelenskoho-smetsia-tot-u-koho-vysoky-reitynh> (дата звернення: 24.05.2019).
14. Черненко, В. 'Рада ухвалила «декомунізаційний пакет»', *BBC News Україна*. [online] Доступно: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150409_communizm_upa_vc (дата звернення: 14.05.2019).

References

1. Basarab, M. 'Varianty dlya Zelenskogo, plany Poroshenka, Rosiya i Kolomojskij – shho bude z Ukrainoyu pislya vyboriv (Options for Zelensky, Poroshenko's plans, Russia and Kolomoisky – what will happen to Ukraine after the election)'. [online] Dostupno: <https://narodna-pravda.ua/2019/04/24/politolog-pro-zelenskogo-poroshenka-i-vybory/> (data zvernennya: 14.05.2019).
2. 'Vnutrishnya polityka Ukrainy: pidsumky 2018 roku ta prognos na 2019 rik (The domestic policy of Ukraine: the results of 2018 and the forecast for 2019)', *Mizhnarodnyj centr perspektivnyh doslidzhen*. [online] Dostupno: <http://icps.com.ua/vnutrishnya-polityka-ukrayiny-pidsumky-2018-roku-ta-prohnoz-na-2019-rik/> (data zvernennya: 04.05.2019).
3. 'Gibrydni zagrozy Ukraini i suspilna bezpeka. Dosvid YeC i shidnogo partnerstva (Hybrid threats to Ukraine and public safety. The experience of the EU and the Eastern Partnership)': Analitychnyj dokument. Kyyv, 2018. [online] Dostupno: http://prisma.org/wp-content/uploads/2018/02/blok_XXI-end_3001.pdf (data zvernennya: 14.05.2019).
4. 'Zelenskomu krashe zalyshyty v mynulomu neprynyattya vsogo ukrayinskogo (It is better for Zelensky to leave in the past the rejection of all Ukrainian)'. [online] Dostupno: <https://www.pressreader.com> (data zvernennya: 24.05.2019).
5. 'Pidsumky 2018 roku: oцinky ekspertiv (Results of 2018: expert assessments)': opytuvannya. [online] Dostupno: <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2018-roku-otsinki-ekspertiv> (data zvernennya: 14.05.2019).
6. 'Populizm Zelenskogo mozhet dorogo oboytis Ukraine – Financial Times (Zelensky's populism can be costly for Ukraine – Financial Times)'. [online] Dostupno: https://zn.ua/POLITICS/populizm-zelenskogo-mozhet-dorogo-oboityis-ukraine-financial-times-315048_.html (data zvernennya: 24.05.2019).
7. Portnykov, V. 'Vidsutnist yednosti – ce politychnyj diaгноz' (Lack of unity is a political diagnosis). [online] Dostupno: <https://espresso.tv/article/2019/04/02/vitaliy-portnykov-vidсутnist-yednosti-ce-politychnyy-diaгноz> (data zvernennya: 24.05.2019).
8. Portnykov, V. 'Cherez 5–6 misyaciiv Ukrainy znatyme imya realnogo glavy derzhavy (Ukraine will know the name of the real head of state in 5–6 months)'. [online] Dostupno: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/2019-04-06/cherез-5-6-mesyatsev-ukrainabudet-znat-imya-realnogo-glavyi-gosudarstva---vitaliy-portnikov/24985> (data zvernennya: 24.05.2019).
9. 'Svitova gibrydna vijna: ukrayinskij front (World hybrid warfare: Ukrainian front)', 2017. Kyiv: *NISSD*, 496 s. [online] Dostupno: <http://resource.history.org.ua/item/0013707> (data zvernennya: 22.05.2019).
10. Sokolovskij, B. 'Pyat krokov, yaki mozhut zabezpechity uspiх Ukrainy (Five steps that can ensure Ukraine's success)'. [online] Dostupno: https://lb.ua/blog/bogdan_sokolovskiy/325251_pyat_krokov_yaki_mozhut_zabezpechiti.html (data zvernennya: 14.05.2019).
11. 'Ukrayina 2017–2018: Novi realiyi, stari problemy (analytichni oцinky) = Ukraine 2017–2018: New realities, old problems (assessments)'. [online] Dostupno: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Pidsumky_ukr_eng.pdf (data zvernennya: 14.05.2019).
12. 'Ukrayina i Rosiya: prognazy na 2018 rik (Ukraine and Russia: forecasts for 2018)', *Radio svoboda*. [online] Dostupno: <https://www.radiosvoboda.org/a/28949958.html> (data zvernennya: 20.05.2019).
13. «Fenomen Zelenskogo»: smetsya tot, u kogo vysokij rejtyng («The Zelensky Phenomenon»: laughing the one who has a high rating). [online] Dostupno: <https://kp.ua/politics/627167-fenomen-zelenskoho-smetsia-tot-u-koho-vysoky-reitynh> (data zvernennya: 24.05.2019).
14. Chernenko, V. 'Rada uhvalyla «dekommunizacijnyj paket» (The Rada has adopted a «decommunization package»)», *BBC News Ukrainyina*. [online] Dostupno: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150409_communizm_upa_vc (data zvernennya: 14.05.2019).